

PRIŽNICI V PONIKVI IN SLOVENJEM GRADCU

Sergej Vrišer, Maribor

V bogati mreži baročnih spomenikov, ki prepleta slovensko Štajersko, sodita na pomembno in posebno mesto župnijski cerkvi v Ponikvi in Slovenjem Gradcu. To pomembnost daje spomenikoma zlasti njuna notranja oprema, ki se v obeh cerkvah zliva v ubrani akord baročnega rezbarstva. Posebnost pa sta obe prižnici, objekta, ki po svojih izredno bogatih oblikah upravičeno vzbujata pozornost med našimi rezbarskimi umetninami XVIII. stoletja (sl. 222, 223).

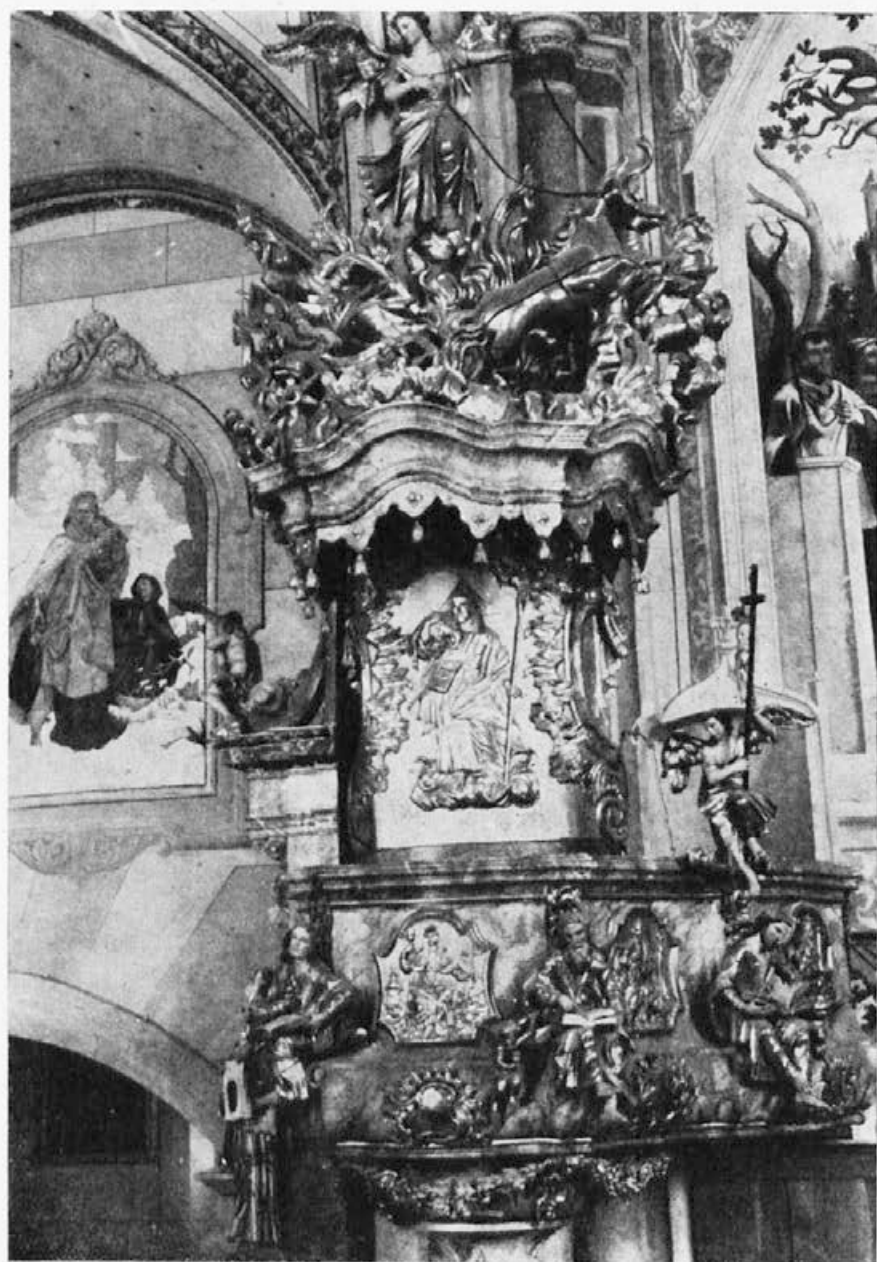
Namen tega sestavka je, opozoriti na sorodnost med obema prižnicama, popraviti dosedanje domnevo o avtorju ene izmed njiju, obenem pa k iskanju avtorstva prispevati nekaj novih misli.

Ako si odmislimo njen plastični okras, se prižnica v Ponikvi po svoji arhitekturni zasnovi ne oddaljuje od običajnega in pri nas najbolj priljubljenega tipa poznobaročne prižnice z razgibano streho, valjastim ali štiriogelnim balkonskim delom in z nogo, ki se zožuje proti tlom. Tako imamo tudi v Ponikvi balkon, ki je v florisu polkrožen, njegova ograja pa valjasta in ob spodnjem robu izbočena. Profilirani zgornji in spodnji pas ter v enakih presledkih ponavljajoči se pilastri spremljajo ograjo vzdolž oboda in strmo se dvigajočih stopnic. Noga prižnice se z rahlo konveksnokonkavno obliko, ki jo prekinja profiliran venec, izteka v pri-sekani stožec. Zgornji del prižnice se pričinja z usločeno steno, uje to med dve masivni voluti, na katerih imaginarno počiva streha z valovito razgibanim in razčlenjenim ogredjem. Na strehi kipi kvišku paviljonska arhitektura, ki sloni na volutah in je pokrita s kupolo. Na vrhu te se še enkrat požene v višino laterna in izzveni v monogramu, obdanem z žarki.

To je kratek opis arhitekturnega dela ponikovske prižnice, tipa, ki bi mu, ako izvzamemo nekatere detajle in paviljon na strehi, mogli poiskati številne inačice širom domovine in tujine. V času okrog sredine in tja do 70. let XVIII. stoletja naletimo z večjimi ali manjšimi razlikami na tak arhitekturni tip pri mnogih prižnicah avstrijske Štajerske, pa tudi na našem domačem ozemlju. Podobno kakor srečujemo v istem času v oltarni arhitekturi največkrat oltarje z dvema ali s štirimi stebri, ki nosijo golšasto usločeno gredo, nad njo pa z volutami obdana atiko, najdemo tudi med našimi prižnicami določeno prevladujočo obliko.

Sl. 222. Ponikva, spodnji del prižnice

Sl. 223. Slovenj Gradec, župna cerkev, prižnica

Baročno, oziroma pozneje rokokojsko prižnico pa skoraj neizogibno spremlja bogat plastični okras. Ta prevzame v zapadnejših evropskih pokrajinah, zlasti na Bavarskem in Saškem, pred tem pa že ob koncu XVII. stoletja in v začetku XVIII. stoletja na Flamskem, povsem vodilno vlogo, tako da pogosto arhitekturno jedro prižnic pod obilico figur, vegetacij, draperij in oblakov bolj slutimo kot pa vidimo (n. pr. prižnice v Zwiefaltenu na Bavarskem, v dvorni cerkvi v Dresdenu, že prej pa flamske prižnice v sv. Guduli v Bruslju, v sv. Rombaudu v Mechelnu, v sv. Andreju v Mechelnu itd.).¹

Tip poznobaročne prižnice, ki se v našem in sosednjem avstrijskem spomeniškem gradivu najpogosteje pojavlja in o katerem želimo še posebej govoriti v Ponikvi in Slovenjem Gradcu, je sicer daleč od omenjenih ustvaritev, ki jih označujejo iluzionistične, prav scensko zasnovane kompozicije in včasih kar svojstvena dinamika. Vendar pa spremlja tudi naš tip prižnice bogat figuralni in ornamentalni akcesorij, razmeščen običajno okoli balkona in na strehi. V štajerskem območju, ki ga v baroku umetnostno usmerja Gradec, je prav priljubljena prižnica s sedečimi figurami na spodnjem robu balkona. Ta način najdemo v raznih variantah seveda tudi drugod (Bavarska, Saška, Češka itd.). Redkejša pa je v naših krajih figuralna dekoracija noge prižnice. V nasprotju z južnonemškimi prižnicami, kjer se uveljavlja v poznem baroku in rokokuju okoli spodnjega dela tudi asimetrična razvrstitev figur, najdemo običajno v štajerskem tipu na tem mestu enakomerno razporejene figure, svobodnejša pa je samo strešna figuralna kompozicija.² Najpogosteje obdajajo pri nas balustrado figure štirih evangelistov (n. pr. Slovenj Gradec, Sv. Duh na Ostrem vrhu, Malečnik pri Mariboru, Dravograd) ali pa putti z znaki Vere, Upanja in Ljubezni (n. pr. Selnica pri Mariboru, Sv. Janž na Suhem vrhu nad Radljami, Cerkvenjak v Slov. gor.). Ponekod zavzemajo to mesto ženske figure (Sladka gora, Slov. Bistrica). Redkejšo so figure štirih kontinentov (Studenci v Mariboru, Sv. Lovrenc na Pohorju) ali pa angelov z nebeškimi ključi in zapovednimi tablami (n. pr. Zg. Polskava, Svečina). Iste simbole, zlasti table, najdemo pogosto v rokah puttov ali angelov na strešnem robu, medtem ko zavzema osrednje in najvišje mesto na strehi večja figura. To more biti Dobri pastir, Zveličar, kak svetnik ali angel s trombo, križem itd. Drugod zavzemajo streho večje figuralne kompozicije, kot n. pr. Izročanje ključev (Studenci v Mariboru), sv. Trojica (Lovrenc na Poh.) in podobno. O dveh kompozicijah, ki sodita med naše najzanimivejše, bomo govorili posebej.

Simetrični razvrstitvi plastike na balustradi se podrejšajo tudi reliefi in ornamentalni elementi, ki skoraj neizogibno obdajajo prižnice. Ikonoografsko so si prizori precej sorodni, vendar z variantami. Najobičajnejši so: Bogati ribji lov, Dvanajstletni Jezus v templju, Izročanje ključev, Oznanenje na gori itd. Ornament je času ustrezajoča rocaille, ki se spleta v vitice in kartuše, v 70. letih pa se že umika klasicističnim značilnostim. Poznobaročni prižnici sledimo v dokaj enotnem konceptu še skozi vse XVIII. stoletje, v nekaterih primerih pa tudi še v XIX. stoletje. Sočasno z njo živi baročno pojmovana figura, ki pa se klasicizmom vse bolj umika, svoje vodilno mesto pa prepušča ornamentu.

Sl. 224. Ponikva, župna cerkev, prižnica

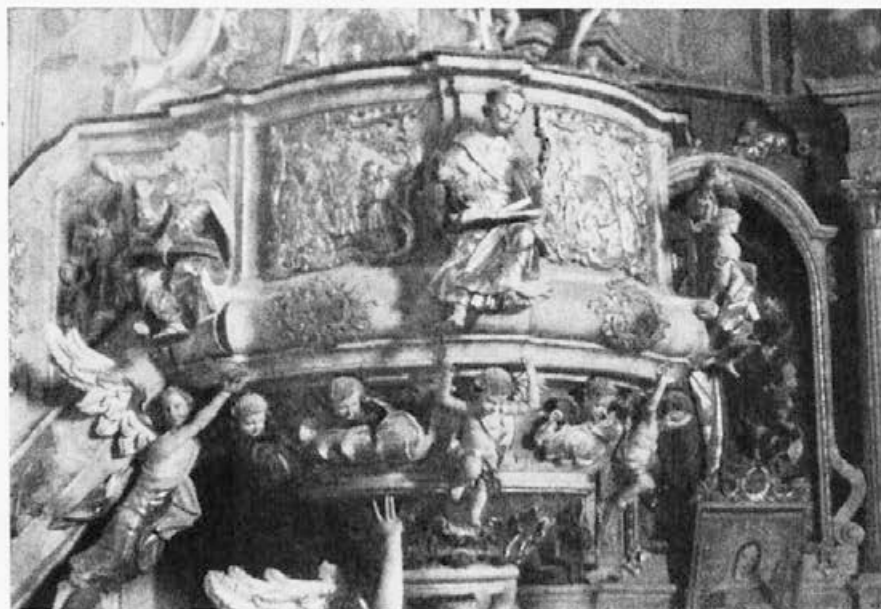
Navedli smo samo nekaj primerov z naših štajerskih prižnic 2. pol. XVIII. stoletja, sodobnic prižnice v Ponikvi, z namenom, da slikovito figuralno zamisel tega spomenika jasneje podčrtamo. Kiparski delež je na ponikovski prižnici kar precejšen, hkrati pa tudi dovolj izviran. Plastika se v pravem pomenu besede vzpenja od tal do stropa. Na tleh stoji na kamenitem podstavku angel-atlant v človeški velikosti, oblečen v haljo, razpeto na grudih in nad kolenom. Z obema rokama pridržuje spodnji del prižnice, ki ga obenem podpira z glavo. Zbor krilatih spremljevalcev, angelov, puttov in angelskih glavica pomaga ob vznožju balkona nositi težko breme. Na zaključnem stebru stopniščne balustrade uzremo na krogli manjšega angela v enakem oblačilu kot prejšnjega. Štirje evangelisti v plaščih, s knjigami in simboli sede na spodnjem robu balkona. Knjige jim počivajo na kolenih. Luka in Matej se ozirata zamaknjeno in s prosečo kretnjo navzor, Janez lista po knjigi, Marko zre v cerkveni prostor in s prstom kaže na besedilo v knjigi: »Sequentia Sancti Euangeli Secundi S. Marcum«. Razpelo prižnice pridržuje figura bradatega duhovnika v korni srajci in s štolu (Frančišek Ksaverij?), ki se kleče obrača navzdol in kaže na križ. Šest reliefov, obdanih z rokokosko vitico, izpolnjuje ograjo stopnic in balkona. Po vrsti si slede prizori: Ezehiel govori kostem, ki oživljajo (Ez. 37/1–14), Smrt nespokorjenega grešnika, Angel varuh, Kristus govori množici, Izročanje ključev in Vstajenje od mrtvih. Steno prižnice zavzema, obkrožena z rocailleskim vencem, reliefna podoba v usločenem okviru: Mozes sprejema zapovedi. Dvoje puttov v poletu odgrinja s čopki ozaljšano zaveso, ki sili na dan izza prižnične stene. Na stropu baldahina je v sredini v vencu oblakov običajni golob - sv. Duh, angelske glavice pa oživljajo tudi notranjo stran draperije, ki obdaja baldahinski rob (sl. 224–227).

Ostrešje zavzema prizor z dvanajstletnim Jezusom v templju. Jezus sedi v kupolastem paviljonu na vzvišenem mestu, ob njem na levi stojita Jožef in Marija, za njim se na steni templja kopičijo oblaki. V polkrogu je pred arhitekturo razmeščenih pet sedečih pismoukov s knjigami na kolenih. S široko razprtimi očmi in iztegnjenimi rokami izražajo svoje začudenje nad nenavadnim otrokom in se obračajo v cerkveni prostor. Oblečeni so v različna fantastična oblačila in plašče, na glavah nosijo ogrinjala, klobuke in koničaste judovske čepice. Vaze in dva putta dopolnjujejo živahni prizor na strehi. Izredna kiparska vnema, ki jo izraža nič manj kot šestnajst figur v celi postavi, šest puttov, kopica angelskih glav ter sedem reliefov, je ustvarila v Ponikvi umetnino prav razkošne slikovitosti, ki bi ji s težavo poiskali enakovredno med domačimi spomeniki te vrste.

Ohranjeno gradivo v Ponikvi nam, žal, z ničemer ne osvetljuje obdobja 30. let XVIII. stoletja, ko so gradili novo cerkev. Konec XV. stol. so župnijo inkorporirali kapitlju v Novem mestu; ta je tudi imel v Ponikvi patronatske pravice do naših dni. Ustrezne zapiske o ponikovski cerkvi bi bilo zato morda vredno iskati v novomeških kapiteljskih arhivih, ki še čakajo na potrebno ureditveno delo.

Skušajmo se torej približati nastanku prižnice in njenemu mojstru po drugi poti! Časovna opredelitev ne predstavlja posebne težave, saj

govori zanjo dovolj stilnih znakov, da bi mogli prižnico s precejšnjo zanesljivostjo prisoditi v 60. leta XVIII. stoletja. Omeniti pa moramo tudi dve letnici, ki vzbudita pozornost v knjigi evangelista Marka: 1771 in 1890. O drugi smo si hitro na jasnem, če prelistamo župnijsko kroniko; tega leta so cerkveno opremo na novo zlatili in preslikali. Kaj bi torej pomenila prva letnica, če ne postavitve prižnice! V skrajnem primeru morda leto njenega zlatenja, kar pa najbrž ni sledilo s preveliko zamudo, tako da je delo po vsej verjetnosti nastalo okoli leta 1770.

Sl. 225. Ponikva, evangelisti na balustradi prižnice

Manj jasna je sled za mojstrom prižnice. Res postanemo v isti cerkvi pozorni tudi na plastiko velikega in dveh stranskih oltarjev, ki izkazujejo dokaj sorodne kiparske prijeme, vendar nam tudi to še ne pove dovolj. Na pomoč pa nam priskoči ikonografski moment. Ob znanem motivu s sedečimi evangelisti je težko spregledati objekt, ki se nam je po svoji markantni obliki prav gotovo močno vtisnil v spomin — prižnica v Slovenjem Gradcu. Ako nato primerjamo naprej, se nam razkrije med obema prižnicama množica presenetljivih sorodnosti, o katerih je vredno govoriti posebej (sl. 229, 230).

Arhitekturni koncept prižnice v Slovenjem Gradcu se nam razodeva z vsemi elementi prej omenjenega tipa naših poznobaročnih prižnic, h kateremu spada tudi ponikovska. Razen tega pa družijo obe arhitekturi več značilnih detajlov. Srednji del slovenjegraške prižnice — balkon je sicer štirikotne tlorisne oblike, njegova balustrada pa se kaže s podobnimi sorodnostmi kot v Ponikvi. Skoraj povsem enaki sta si po svojem profilnem risu obe nogi prižnic. Vendar so to znaki, ki bi jih mogli

zaslediti tudi drugod. Značilnejša in redkejša je hrbtna stena prižnice, ki jo robita masivni voluti, posebno pa streha z valovitim profiliranim robom. Steni in strehi obeh prižnic sta si brez dvoma najbolj podobni: na stenah enako široka pasova rocaille, enako razčlenjeni strešni ogredji s povsem enakima čopastima draperijama, ki se nad usločenimi polji ujemata celo v številu zobcev.

Oglejmo si še figuralni okras slovenjegraške prižnice! Omenili smo že figure evangelistov. Ako se ustavimo ob vsaki posebej, opazimo, da nimamo sicer opravičiti dvakrat z enakimi liki, vendar pa eni in drugi izražajo nenavadno soroden kiparski rokopolis. Drugačni sta na primer figuri Janeza ali Marka. Ponikovski Janez spominja po obrazu in bradi na Kristusa, slovenjegraški je običajni brezbradi in dolgolasi mladenič, Marka iz Ponikve krasi polna valovita brada, slovenjegraški Marko pa odgovarja po tipu ponikovskemu Janezu. Tudi oblačila, drže in akcije svetnikov so različne: pri enih zasledimo jermenaste sandale, drugi so bosonogi, Janez iz Slovenjega Gradca drži v roki peresnik, v Ponikvi je brez njega itd. Drugačna je tudi razvrstitev evangelistovskih simbolov (sl. 225, 226, 228).

Težko pa je prezreti skupne znake v drobnem detajlu: pramenasto počesani lasje in brade, igra rok, n. pr. ponavljajoči se prst, položen med liste knjige (Janez v Ponikvi in Matej v Slovenjem Gradcu), nabiranje poševnih gub pod kolenom v smeri proti robu oblačila, sorodno zmerno vihranje plaščev in halj itd. Posebej bi še omenili simbole evangelistov, kjer najdemo na obeh mestih enako okorne živalske like s širokimi gobci. Brez pomena pa tudi niso značilne posodice-črnilniki, ki se pojavljajo obakrat v istih izbočenih oblikah. Končno še oba putta evangelista Mateja, kjer najdemo na postavah, ki sta različni v pozah, podobni frizuri in enaka prtiča okoli ledij. Slovenjegraško balustrado obdajajo reliefi s simboli Vere, Upanja in Ljubezni. Te tolmačijo frontalno postavljene ženske figure z atributi. Primerjava s Ponikvo je sedaj težja, saj so prizori tematsko različni in pri slednji živahneje ubrani. Zanimivi pa utegnejo biti razgibani okviri, ki se povsem ujemajo z okvirom ponikovskega stenskega reliefa. V Slovenjem Gradcu zavzema steno relief Dobrega pastirja brez okvira. Razpelo nosi tukaj angel.

Z vso domišljijo pa se je razživel kipar v Slovenjem Gradcu pri strešni kompoziciji. Sredi oblakov, od koder švigajo ognjeni zublji, drvi Elijev nebeški voz, ki ga v diru vlečeta dva vzpenjajoča se konja. Svetnik počiva na vozu, levico si pritiska na prsi, s pogledom pa je obrnjen v prostor. Dirjajočo vprego usmerja angel, ki se razpetih kril prikazuje na oblakih in drži za vajeti oba konja. Ves prizor je mnogo dinamičnejši od tempeljske scene v Ponikvi, v detajlih, n. pr. v draperiji (ponikovska Marija in slovenjegraški angel) pa se srečujemo z istimi stilnimi ugotovitvami kot pri prejšnji umetnini, kar nas opravičuje sklepati na neki skupni umetniški vir. K temu pa nas v zadostni meri privede tudi smela kompozicijska zamisel v celoti, ki je, kot že povedano, pri nas dovolj redka (sl. 225).

Po vsem tem je razumljivo, če v prvi vrsti mislimo na istega avtorja pri obeh prižnicah. Tudi določene razlike, ki smo jih zasledili, bi navse-

zadnje le izpričevale večšega mojstra, ki mu ob zadostni umetniški domišljiji pač ni bilo potrebno zvesto ponavljanje likov, ki jih je že enkrat upodobil. Kot drugo bi šele postavili možnost, da je pri eni od obeh prižnic potrebno iskati delo druge roke, učenca istega mojstra. Slednjo domnevo pa zlasti primerjava drobnih detajlov, z izjemo pri reliefih, skoraj povsem izpodbija.

Ako upoštevamo naše izsledke, bi smeli vprašanje o avtorstvu zastaviti takole: Kdo je mojster obeh del ali pa, kateremu kiparskemu krogu se deli vsaj najbolj približujeta. S tem pa moramo obravnavati

Sl. 226. Ponikva, evangelisti s prižnice

tudi kiparja, čigar ime je bilo doslej v zvezi s slovenjegraškim delom. To je graški kipar Filip Jakob Straub. Arhivski podatki danes, žal, niso dosegljivi. V stari kroniki zasledimo o prižnici le opombo, da je bogato baročno delo, ki je verjetno nastalo okoli leta 1764. ali morda nekoliko pozneje, kajti 21. avgusta 1763 je darovala Gertruda Pečovnik, kuharica pri Juriju Aristovniku, 50 flr za zlatenje te prižnice.³ Straubovega imena kronika ne omenja. Po pripovedovanju naj bi spoznali to prižnico za Straubovo delo nekateri poznavalci njegovih graških ustvaritev. V strokovnem tisku je prvi postavil zvezo med Straubom in prižnico dr. Avguštin Stegenšek. V svojem poročilu Centralni komisiji leta 1912 omenja, da je v Slovenjem Gradcu potrebno očistiti veliki oltar in sneti neodgovarjajočo oljnato barvo s prižnice. Slednja je po njegovem mnenju nastala okrog leta 1760 in je morda delo Janeza Strauba iz Gradca.⁴ Stegenšek pa je izrekel samo domnevo, ki je ni potrdil z arhivskim dokumentom. Tudi dr. Fr. Sijanec ni v svoji razpravi o slovenjegraških slikarjih Francu Mihaelu in Janezu Andreju Straussu omenil Strauba.

V opombah se je namreč dotaknil raznih drugih umetnikov, ki jih je zasledil pri prebiranju tamkajšnjega arhiva. Enako tudi ne omenja Strauba J. Soklič v donesku o slovenjegraških mojstrih.⁵ V Thieme-Beckerjevem leksikonu umetnikov najdemo slovenjegraško prižnico med pripisanimi deli Filipa Jakoba Strauba. Časovno je označena z »okrog 1760«.⁶ Tudi ta podatek pa utegne biti povzet po omenjenem Stegenškovem poročilu, le da so popravili ime avtorja v Filip Jakob. To nas ne bi čudilo, saj smo kot graškega kiparja Strauba doslej v resnici poznali le Filipa Jakoba.

Tu se mi zdi potrebno ponoviti nekaj znanih podatkov o rodbini Straubov. Janez Jurij Straub st. je živel in umrl leta 1730 v Wiesensteigu (Württemberg). Njegovi sinovi so delovali vsak v svojem mestu: Janez Baptist (1704—1784) v Münchenu, Filip Jakob (1706—1774) v Gradcu, Jožef (1712—1756) v Mariboru, Janez Jurij ml. (1723—1773) v Radgoni. Dela starejših dveh bratov smo že doslej dobro poznali, manj pa Jožefa in Janeza Jurija. Ob Stegenškovi opombi nastaja vprašanje, ali je pomotoma zapisal Janez Straub iz Gradca, pri tem pa mislil Filipa Jakoba, ali pa je dejansko pripisal prižnico Janezu Straubu. Ker poznamo dva brata s tem imenom, moramo pri tem vsekakor izključiti teritorialno in stilno oddaljenjšega Janeza Baptista in računati z Janezom Jurijem iz Radgone. V naslednjem bomo upoštevali obe možnosti avtorstva: Filip Jakob ali Janez Jurij Straub.

Oglejmo si najprej signirana in ugotovljena dela prvega kiparja. Filip Jakob Straub je eden najvidnejših graških baročnih kiparjev. Kot naslednik Janeza Jakoba Schoya se je uveljavil z vrsto sakralnih in profanih umetnin. Naj navedemo samo številne plastike v graških cerkvah pri Mariji Pomočnici, Usmiljenih bratih in v župnijski cerkvi, dalje v Ehrenhausenu, Birkfeldu, Admontu in drugod. Razen tega je delal za številne gradove. Ugotovljenim delom se pridružujejo še mnoga pripisana v Weizbergu, Stradenu, Fernitzu, Liebenauu itd.⁷ Skratka množica del, ki jasno osvetljuje njegov kiparski profil in omogočuje prav tako jasno razločevanje njegovih del od umetnin brata Jožefa Strauba iz Maribora.⁸

V opusu Filipa Jakoba Strauba bi nas predvsem zanimala njegove prižnice, toda, žal, ni med ugotovljenimi deli nobene. Med štajerskimi prižnicami vzbudi sicer pozornost prižnica cerkve v Wildonu, ki je pred Jožefovimi reformami stala v cerkvi karmeličanov v Gradcu.⁹ Pritegne nas njena zasnova: balustrada s sedečimi evangelisti, ki listajo po knjigah, in streha, vrh katere se v drznem vzponu podita dva konja z gorečim Elijevim vozom. Podrobnosti te zamisli pa so drugačne od našega primera (melikejša draperija, robustnejši obrazi itd.), a tudi med Straubu pripisanimi deli wildonske prižnice ne najdemo.¹⁰ Prav tako nas ne zadovoljuje prižnica v Stradenu, ki so jo v novjšem času prišteli med kiparjevo delo. Zgodovinar dr. R. Kohlbach v Gradcu je pripisal F. J. Straubu še prižnico v Birkfeldu, ki je danes ni več. Ohranjena fotografija pa nas dovolj jasno opozori na sorodnosti s stradensko prižnico, nikakor pa ne s slovenjegraško. Obe avstrijski se od naše prižnice bistveno razlikujeta v celotnem konceptu in v obdelavi.

Sl. 227. Ponikva, del prižnice

Sl. 228. Slovenj Gradec, evangelisti na balustradi prižnice

Med najmarkantnejše like F. J. Strauba sodijo nedvomno njegovi angeli. Zlasti uspeli so kipi v cerkvi Marije Pomočnice v Gradcu in v Ehrenhausenu:¹¹ mladeniške figure v naravni velikosti, v vihrajočih oblačilih, ki telo dognane anatomije bolj odkrivajo kot pokrivajo, obrazi z velikimi očmi in izrazitimi potezami, ki nas nehote spomnijo »našega« Strauba, brata Jožefa iz Maribora. K temu vtisu pripomorejo še značilne kodraste in od vetra razpihane frizure ter široko razpeta krila z močnimi peresi. Vse našete značilnosti bomo našli tudi v angelskih postavah velikega oltarja tako imenovane Italijanske cerkve v Gradcu.¹² Tudi to delo je Filipu Jakobu Straubu samo pripisano, enako kakor prižnica v Slovenjem Gradcu. Vendar bomo kaj kmalu mogli ugotoviti, da so med obema deli precejšnje razlike in da se bomo po temeljitem ogledu izrekli za Strauba le v graškem primeru, ne pa ob naši prižnici. Isto bi veljalo seveda tudi za Ponikvo. Ako primerjamo avstrijsko gradivo s slovenjegraškim delom, vidimo, da nas naše angelske figure kmalu prepričajo o drugačnem kiparskem prijemu, kot smo ga spoznali v Gradcu. Res imajo krilatci v obeh primerih dokaj enake peroti, tudi razgaljena poprsja bi nekako sorodno učinkovala, ni pa mogoče prezreti razlike v obraznih potezih in umirjeno valujočih laseh. Posebej bi še poudarili drugovrstnost draperije, ki prav tako slabo soglaša z življenjem gub na ehrenhausenskih plastikah, ki so datirane okrog leta 1760, torej približno iz istega časa kot slovenjegraška prižnica.

Ako približamo sedaj Strauhovim angelom plastiko iz Ponikve, se moramo ustaviti ob angelu-atlantu. V celoti bi imela ta figura dovolj sorodnih potez s Straubovo plastiko: okroglo lice, velike oči, gracilna drža rok, razgaljene grudi in koleno, masivne perotnice in v dobršni meri tudi drobno gubanje oblačila. Navzlic temu pa bi, zlasti če pogledamo še ostale angele na tej prižnici, govorilo dovolj znakov tudi za drugega avtorja in bi našete značilnosti ne presegle povprečja baročne tipike, ki je bila v določeni meri lastna pač vsem kiparjem tedanjega časa. Še bolj pa bi proti Straubu govorili tudi putti. Straubovi angelski otroci imajo značilna napeta lica in ude, gibljejo se v živahnih akcijah in poletih ter se od naših omenjenih puttov precej razlikujejo. Največ podobnosti imajo zopet le s putti brata Jožefa.

Tudi ostale figure z obeh naših prižnic ne ustrezajo Straubovim tipom. Njegove like označuje poleg dinamike in velikopotezne kiparske obdelave v splošnem rahel groteskni videz. Telesa so po večini kompaktna, rekli bi še izraziteje poznobaročna, obenem nekoliko robustna, posebno pa si zapomnimo obličja z značilnimi podrobnostmi, ki jih pri obeh naših prižnicah pogrešamo. Njune plastike imajo izrazitejši rokokojski pridih. Ako upoštevamo Straubu pripisano prižnico iz Birkfelda, nam njene sedeče figure razločno pokažejo razlike z našima v zamisli in detajlni izvedbi. Temu primeru moremo pridružiti še druge, n. pr. kipe z oltarja sv. Janeza Nepomuka župnijske cerkve v Gradcu ali pa z velikega oltarja italijanske cerkve v istem mestu.¹³ Vselej nas primerjanje z našim spomeniškim gradivom še najprej pripelje k Jožefu Straubu, čeravno se pri tem zavedamo razlik med obema kiparjema, nikakor pa se nam ta dela ne ujemajo z obema prižnicama.

Ako preizkusimo sedaj drugo možnost v Stegenškovi opombi in imamo ime Janez Straub za pravilno, nas bo začudilo, zakaj ga omenja v Gradcu, ko pa je vendar bilo splošno znano, da je Janez Jurij živel v Radgoni. Danes ni več mogoče ugotoviti, ali je mariborski konservator Janezovo bivanje v Gradcu arhivsko zasledil ali ne, vsekakor

Sl. 229. Balustrada prižnice
v Slovenj Gradcu

Sl. 230. Balustrada prižnice
v Ponikvi

pa je pripis »iz Gradca« upravičen. Po izsledkih, ki mi jih je prijazno posredoval dr. R. Kohlbach, je sedaj Janezovo delovanje v Gradcu izpričano. V zapuščinskih aktih prve žene Filipa Jakoba Strauba, nekdanje Schoyeve vdove, najdemo leta 1751 med drugimi dediči tudi Janeza Jurija Strauba, kiparskega pomočnika, ki so mu morali izplačati zaostalo tedensko mezdo. Poznejši radgonski mojster je torej okrog leta 1751 delal

pri svojem bratu Filipu Jakobu. Izraz »iz Gradca« bi bil torej do neke mere pravilen. Kot znano se je leta 1753 Janez Jurij poročil v Radgoni, kjer je v glavnem tudi ustvarjal in umrl leta 1773, star petdeset let.¹⁴

Kljub temu, da bi torej bilo možno imeti Stegenškovo domnevo za osnovano, pa se nam vzbujajo upravičeni pomisleki. V svoji razpravi »Naši Marijini stebri« iz leta 1911 se je Stegenšek ustavil tudi pri Straubih. Omenja očeta Janeza Jurija st., dalje sinove Janeza Baptista, Filipa Jakoba in Jožefa (slednjega sicer imenuje Jurij, kar je tiskovna pomota, ker je iz nadaljnjega besedila razvidno, da misli Jožefa iz Maribora).¹⁵ Zdi se, da Janeza Jurija ni poznal, saj omenja le tri sinove. Njegov podatek o Janezu Straubu je iz leta 1912. Ali je utegnil v tem letu izvedeti za Janeza Jurija in njegovo bivanje v Gradcu? Izključeno ni, zdi se nam pa malo verjetno, saj do danes nihče ni ničesar poročal o Janezovi graški dobi. In tudi v primeru, da je Stegenšek izvedel za tega kiparja, se mi zdi malo verjetno, da bi njegov opus, ki je še danes v splošnem slabo raziskan, v toliki meri poznal, da bi mogel izreči zanesljivo sodbo ob slovenjegraški prižnici. Pomanjkljivo poznavanje del Janeza Jurija Strauba nam, žal, ne omogoča stilnih primerjav. Na njegovo ime v našem doslej raziskanem baročnem kiparstvu še nismo naleteli. Ali pride torej Janez Jurij Straub v poštev kot mojster naših dveh prižnic? Časovno bi obe deli sovpadali z njegovo življenjsko dobo, ravnokar omenjeni razlogi pa ga kot avtorja bolj izključujejo kot pritegujejo. K domnevi o Straubu je Stegenška verjetno privedla navzočnost Schoyevega oltarja v slovenjegraški cerkvi; domneva pa je utegnila pozneje zaiti tudi v novejše arhivsko gradivo.

Iskati moramo torej drugega mojstra. Po tem, kar nam je uspelo doslej ugotoviti, pa se zdi, da je umetnost obeh naših prižnic zrasla na domačih tleh in ne v Gradcu. Kiparsko premoženje slovenjegraške okolice je, razen nekaterih del, še domala neraziskano. Že sedaj pa je mogoče povezati vrsto plastik, ki so nedvomno izšle iz skupne in najverjetneje Mersijeve slovenjegraške delavnice. Ni namen pričujočega sestavka obravnavati kiparsko delovanje Slovenjega Gradca, niti izpolniti podobo o delu Janeza Jurija Mersija. Dela tega kiparja so raztresena po vsej Mislinjski dolini in še drugod. Kar poznamo doslej, predstavlja le del nedvomno obširnega kiparskega opusa, ob katerem se je vzorovala še delavnica. Vse to se nam kaže sedaj šele v obrisih; to nas pa opravičuje, ako ob naših primerjavah še ne izrekamo določnejše trditve. Vsekakor pa se ta dela, če upoštevamo raznovrstne poznejše preslikave, v mnogo večji meri kot Straubova približujejo kiparskemu obravnavanju obeh naših prižnic.

Gotovo je vredno opozoriti, da nahajamo tudi v ponikovski bližini in prav v isti cerkvi sorodno kiparsko hotenje kakor v Slovenjem Gradcu. Med deli obeh pokrajin so nedvomno razlike, vendar pa imajo ena in druga poleg splošnih baročnih in ikonografskih tudi več drobnih značilnosti, ki bi dale sklepati na maniro skupne šole v močnejši delavnici. Iz te pa je moglo iziti več kiparjev. Poleg prvenstvene domneve, da je bila pri obeh prižnicah udeležena ista roka, pa najdemo ob ponikovski umetnini prav z razmišljanjem o Mersiju tudi nekaj osnove za drugo

varianto o avtorju. Ne smemo spregledati, da izvira kiparjev rod iz bližnjega Rogatca in da sta poleg našega kiparja v rodbini rezbarila že oče Štefan in pozneje zlasti brat Anton. Tudi to delo pa še čaka na temeljito raziskavo. Čeprav se moramo zaenkrat zadovoljiti le z ugibanji, smo nemara vprašanje o avtorju prižnig v Ponikvi in Slovenjem Gradcu le postavili v novo luč. Določeneje bo treba osvetliti delovanje Slovence-gradčanov, po drugi strani pa ne zasluži nič manjše pozornosti kiparski rod, ki je ustvarjal v Rogatcu in njegovi okolici.

OPOMBE

- ¹ W. Hege-Bartel, Barockkirchen in Altbayern und Schwaben, Berlin 1938, str. 29—31.
- Albert Kuhn, Geschichte der Plastik II, Einsiedeln 1909, str. 768.
- A. E. Brinckmann, Barockskulptur, Potsdam 1929, str. 273.
- Deutschland, Dome u. Kirchen, Frankfurt a/Main, 1953.
- ² S. Vrišer, Mariborski baročni kiparji, ZUZ IV, 1957, str. 71—130.
- ³ Župnijska kronika v Slov. Gradcu.
- ⁴ Mitteilungen der k. u. k. Zentral-Kommission, XI, 1912, str. 275.
- ⁵ Dr. Fr. Šijanec, Franc Mihael in Janez Andrej Strauss, ZUZ IX, str. 131.
- J. Soklič, Kipar Janez Jurij Mersi, ZUZ XVI, str. 75—84.
- ⁶ Thieme-Becker: Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler, Leipzig 1938. XXII, str. 167.
- ⁷ ibid., str. 167.
- ⁸ S. Vrišer, o. c.
- ⁹ Dr. R. Kohlbach, Die barocken Kirchen von Graz, Graz 1951, str. 138.
- ¹⁰ Thieme-Becker, o. c., str. 167.
- ¹¹ Dr. R. Kohlbach, o. c., str. 61.
- ¹² H. Decker, Barockplastik in den Alpenländern, Wien 1943, str. 253, 269.
- ¹³ ibid., str. 207.
- ¹⁴ Slekovčev zapisek iz matične knjige (Drž. arhiv Maribor).
- ¹⁵ A. Stegenšek, Naši Marijini stebri. Voditelj v bogoslovnih vedah. Maribor 1911, XIV/4, str. 333.

Résumé

DIE KANZELN IN PONIKVA UND SLOVENJ GRADEC

Unter den Barockdenkmälern der slowenischen Steiermark nimmt nach ihrem architektonischen und plastischen Konzept eine besondere Stellung die Kanzel der Pfarrkirche in Ponikva ein. Zweiundzwanzig Figuren, eine Schar von Engelsköpfen und mehrere Reliefs bilden ein ausserordentlich malerisches Kunstwerk. Über seine Entstehung fehlen jegliche Angaben. Die im Buche einer Evangelistenfigur eingetragene Jahreszahl 1771 kann jedoch, da sie dem Stil des Werkes entspricht, als das Entstehungsjahr der Kanzel betrachtet werden.

Durch ihre Bauform, besonders aber durch ihren plastischen Schmuck (Evangelistenfiguren) hat dieses Werk eine überraschende Ähnlichkeit mit der Kanzel der Pfarrkirche zu Slovenj Gradec (aus den 60-er Jahren des XVIII. Jahrhunderts). Der Vergleich der Details führt zur Feststellung, dass es sich in beiden Fällen wohl um denselben Künstler handeln dürfte. Das Mitwirken eines Schülers an einem der beiden Werke käme erst in zweiter Linie in Betracht. Nach

Dr. Stegenšek soll die slovenjgrader Kanzel ein Werk des Grazer Bildhauers Johann Straub aus der Zeit um 1760. sein. Hier entsteht die Frage, ob Stegenšek nur irrtümlich Johann Straub geschrieben hat, dabei aber Fillip Jakob Straub aus Graz meinte, oder hat er die Kanzel tatsächlich als ein Werk Johann Georgs Straubs betrachtet. Letzterer war bisher nur als Radkersburger Meister bekannt, neuere Entdeckungen konnten jedoch auch sein Wirken in Graz feststellen. Der Vergleich des slovenjgrader Werkes mit den gesicherten Arbeiten F. J. Straubs in Graz und Ehrenhausen schliesst diesen Meister als Autor unserer beiden Kanzeln vollkommen aus. Auch Johann Georg Straub kann nicht herangezogen werden, da ja sein Werk allem Anschein nach Stegenšek völlig unbekannt blieb.

Auf der Suche nach dem Meister beider Kanzeln wird man in der slovenjgrader Umgebung auf eine Reihe von Bildhauerarbeiten aufmerksam, die höchstwahrscheinlich aus einer gemeinsamen Werkstatt stammen und sich auch unseren Werken ziemlich nähern. Ausserdem ist ein verwandtes Bildhauerempfinden in der Nähe von Ponikva zu verzeichnen. In beiden Gruppen zeigen sich allerdings Unterschiede; gewisse Merkmale geben jedoch den Grund zur Vermutung einer stärkeren gemeinsamen Schule bzw. Werkstatt, der auch unser Meister angehören dürfte. Zur weiteren Untersuchung sollen sämtliche Werke der slovenjgrader Bildhauer der 2. Hälfte des XVIII. Jrh., einschliesslich J. G. Mersi (Mersi verbrachte seine Jugend in Rogatec, in der Nähe von Ponikva, auch sein Vater und Bruder waren Bildhauer, später lebte er in Slovenj Gradec) herangezogen werden. Von gleicher Bedeutung könnte aber auch eine Klarstellung des Bildhauerkreises in Rogatec und Umgebung sein.